

ARTIKEL

Dangerous liaisons

Over de relatie tussen eengerelateerd geweld en mensenhandel

Janine Janssen & Mart Rasenberg

Jamilla, een jonge vrouw van Marokkaanse komaf, is tegen haar wil in de prostitutie verzeild geraakt nadat ze in contact is gekomen met ene Farid. Hij heeft haar een paar grenzen laten overschrijden en vervolgens was er voor haar geen weg meer terug. Ze mocht van haar familie al niet met een jongen gezien worden, laat staan een vriendje hebben. Seks was helemaal uit den boze. Dus toen hij haar eenmaal had ontmaagd en naakt op zijn bed had gefotografeerd, had hij haar in zijn macht. Haar familie-eer kwam in het geding. Hij hoefde maar te dreigen dat hij die foto aan haar ouders zou laten zien en ze was als was in zijn handen. Ze moest er niet aan denken wat er zou gebeuren als haar familie zou horen van haar prostitutiewerk.

Een jongeman van Turkse komaf meldt aan een politiebureau dat zijn zus vermist is. Hij oppert dat een bekende familie van mensenhandelaren hier wel eens iets mee te maken zou kunnen hebben. De politie ontdekt dat de mensen die de man noemt inderdaad in het verleden al eens veroordeeld zijn voor mensenhandel. Het meisje blijkt zich ook bij deze familie op te houden en zegt zelfs met een van hen een religieus huwelijk te hebben gesloten. Ze gaat mee naar het bureau en daar verklaart zij dat zij bij hem wil blijven omdat hij haar eerste liefde is en omdat hij de eerste man is met wie zij seks heeft gehad. Verder verklaart zij dat hij snel agressief is en dat hij vaak dreigt haar achter de ramen als prostituee aan het werk te zetten. Zij wil per se naar hem terug omdat hij anders dreigt naaktfoto's van haar op internet te zetten om daarmee haar familie-eer te schenden.

Inleiding

Omstreeks 2007 is geweld in afhankelijkheidsrelaties (gia) door het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport geïntroduceerd.¹ Gia heeft vele gezichten. In de loop der jaren is het aantal fenomenen dat onder deze paraplu wordt geschaard, toegenomen: dat loopt uiteen van kindermishandeling tot uitbuiting en misbruik in de prostitutiesector. Kenmerkend voor al die fenomenen is dat er sprake is van een afhankelijkheidsrelatie tussen dader en slachtoffer. Vanaf een afstand beschouwd kunnen onder de vlag van gia grofweg drie domeinen worden onderscheiden. In de eerste plaats zijn er vormen van gia die zich afspelen binnen het gezin, de familie en de huiselijke kring, dus het gezin plus (huis)vrienden,

1 Kamerstukken II 2007/08, 28345 en 22894, nr. 51.

kennissen, burens. Fenomenen die hier spelen zijn onder meer kindermishandeling, ouderenmishandeling, huiselijk en eengerelateerd geweld. In de tweede plaats vindt *gia* plaats in een institutionele setting. Daar komen immers ook afhankelijkheidsrelaties voor. Denk maar eens aan scholen, instellingen voor jeugdigen en ouderen, gevangenissen, ziekenhuizen en religieuze gemeenschappen, waar afhankelijkheidsrelaties bestaan tussen docenten en leerlingen, tussen hulpverleners, verzorgers en pupillen, tussen personeel en gedetineerden, tussen personeel en patiënten, en tussen religieuzen en gelovigen. Een derde domein waar gesproken wordt over *gia* is dat van mensenhandel. Op dit terrein wordt met name aandacht gevraagd voor problemen met betrekking tot zedenzaken en de prostitutie.² Al die fenomenen die onder *gia* vallen, zijn niet strak van elkaar te scheiden. De praktijk leert dat er overlap mogelijk is.

In deze bijdrage staan wij stil bij de *dangerous liaisons* tussen eengerelateerd geweld en mensenhandel. Op het eerste gezicht lijken dit totaal verschillende fenomenen, maar de politie neemt in de praktijk waar dat er een relatie tussen beide vormen van *gia* bestaat. Zo is het hiervoor aangehaalde verhaal van Jamilla afkomstig uit het boek *De fatale fuik*, waarin politieman Henk Werson vertelt over zijn ervaringen in de jarenlange strijd tegen gedwongen prostitutie en mensenhandel. In de harde wereld van deze specifieke vormen van georganiseerde misdaad komt hij ook zaken tegen waarbij eer een rol speelt.³ De tweede casus is afkomstig uit de dossiers van het Landelijk Expertise Centrum Eer Gerelateerd Geweld (LEC EGG)⁴ van de Nationale Politie. Om te beginnen staan wij in paragraaf 1 stil bij de vraag wat eengerelateerd geweld eigenlijk is.⁵ In de tweede paragraaf vragen wij ons af wat onder mensenhandel wordt verstaan. In paragraaf 3 komen wij dan toe aan de beantwoording van onze hoofdvraag: wat weten we eigenlijk tot nu toe over de relatie tussen beide fenomenen? Hoe zien die *dangerous liaisons* eruit? Wij sluiten af met de beantwoording van de vraag waarom wij denken dat verdere aandacht voor dit gevaarlijke samenspel voor de (nabije) toekomst belangrijk is.

- 2 J. Janssen, *Afhankelijkheid en weerbaarheid. Over het complexe en bonte werk van professionals bij de aanpak van geweld in afhankelijkheidsrelaties*, Den Bosch: Avans Hogeschool 2016.
- 3 H. Werson, *De fatale fuik. Achter de schermen van mensenhandel en gedwongen prostitutie in Nederland*, Amsterdam: Uitgeverij Carrera 2012, p. 291.
- 4 Sinds 2008 beschikt de politie over een Landelijk Expertise Centrum Eer Gerelateerd Geweld (LEC EGG), dat een vijftal taken heeft: het behandelen van complexe zaken waarbij vermoedelijk een rol speelt, onderzoek doen naar methoden voor de politie om dit soort geweld aan te pakken en de achtergronden ervan, verspreiding van kennis over het onderwerp, en het opvullen en onderhouden van netwerken binnen migrantengemeenschappen. Het LEC EGG heeft een methode voor de herkenning en aanpak van eengerelateerd geweld ontwikkeld die als de standaardaanpak geldt voor gewelddadige eerzaken binnen de Nederlandse politie. Zie J. Janssen, *Focus op eer. Een verkenning van eerzaken voor politieambtenaren en andere professionals*, Den Haag: Boom Criminologie 2017.
- 5 Deze paragraaf is onder meer gebaseerd op de volgende publicaties: Janssen 2016; Janssen 2017.

1 Wat is eergerelateerd geweld?

Van eerwraak naar eergerelateerd geweld

Voordat de term 'eergerelateerd geweld' in Nederland ingeburgerd raakte, werd doorgaans gesproken over 'eerwraak'. Dit is een zuiverings- of reinigingsritueel waarbij een smet op de familie-eer in een geformaliseerde en dramatische vorm wordt verwijderd. Volgens sommigen moet dit ritueel aan een aantal absolute kenmerken voldoen: er moet bijvoorbeeld altijd sprake zijn van fysieke aantasting van de eer – zoals het verlies van maagdelijkheid – en die fysieke bevlekking moet publiekelijk bekend zijn, de schuldige aan het eerverlies moet per se gedood worden, de dader is een familielid of handelt in opdracht van de familie, en de eerwraak is gepland.⁶ Anderen stellen dat er geen absolute kenmerken zijn: soms is een meisje weliswaar nog maagd, maar wordt er zo sterk over haar geroddeld dat de familie-eer alsnog als aangetast wordt beschouwd. Er zijn ook voorbeelden bekend waarbij geweld uit naam van eer wordt gepleegd terwijl nog niet de hele gemeenschap op de hoogte is van de eerschending, maar een familielid zelf ervan doordrongen is dat de eer is aangetast en er nu gehandeld moet worden. Of denk aan gevallen waarbij een slachtoffer een moordaanslag overleeft en het verder bij een poging tot eerwraak blijft.⁷

Maar de (politie)praktijk laat zien dat het bij conflicten rondom eerschending lang niet altijd tot een dodelijke afloop hoeft te komen. Ook andere vormen van geweld komen in beeld, zoals bedreiging of mishandeling. Om die reden is dan ook de bredere term 'eergerelateerd geweld' in zwang geraakt. In opdracht van de overheid is een werkdefinitie van het begrip 'eergerelateerd geweld' ontwikkeld: '[e]er gerelateerd geweld is elke vorm van geestelijk of lichamelijk geweld gepleegd vanuit een collectieve mentaliteit in reactie op een (dreiging van) schending van de eer van een man of vrouw en daarmee van zijn of haar familie waarvan de buitenwereld op de hoogte is of dreigt te raken'.⁸ Deze definitie heeft een belangrijke rol gespeeld bij het afbakenen van het overheidsbeleid met betrekking tot geweld in naam van eer. De focus van de overheid, de politie daaronder begrepen, ligt op eerzaken in de context van familie en op het terrein van zeden. Bij de beleidsmatige aanpak van eergerelateerd geweld in Nederland en ook bij de politie is verder nooit in theorie uitgesloten dat eerzaken zich eveneens voordoen onder autochtone Nederlanders. Vanwege een aantal dramatische zaken met dodelijke afloop, die veel media-aandacht hebben gehad, is er bij de aanpak van eergerelateerd geweld echter wel van uitgegaan dat vooral geïnvesteerd zou moeten worden in groepen met een migratieachtergrond, waarvan al bekend was dat er op eergebied

6 A. Nauta & H. Werdmölder, 'Onderzoek naar kenmerken van eerwraak', *Tijdschrift voor Criminologie* 2002, 4, p. 367-373.

7 C. van Eck, *Door bloed gezuiverd. Eerwraak bij Turken in Nederland*, Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker 2001; C. van Eck, 'Kritiek die geen houdt snijdt', *Tijdschrift voor Criminologie* 2003, 4, p. 413-414.

8 H. Ferwerda & I. van Leiden, *Eerwraak of eergerelateerd geweld? Naar een werkdefinitie*, Arnhem: Advies- en Onderzoeksgroep Beke 2005.

problemen bestonden. In Nederland gaat het dan vooral om migrantengroepen die van oorsprong uit Noord-Afrika en het Midden-Oosten komen.⁹

Aanleidingen tot eerconflicten en relaties met andere fenomenen

Er bestaan verschillende aanleidingen tot eerconflicten. In familiegroepen kan tumult ontstaan rond de partnerkeuze, het aangaan van buitenechtelijke relaties, het krijgen van buitenechtelijke kinderen, het aanvragen van een echtscheiding, en verzet tegen in de familie geldende regels of opvattingen, bijvoorbeeld op religieus vlak.¹⁰ Met eengerelateerd geweld worden ook andere fenomenen in verband gebracht, die geassocieerd worden met migratie en de multiculturele samenleving: vrouwelijke genitale verminking (besnijdenis),¹¹ huwelijksdwang, huwelijkse gevangenschap en achterlating. Bij huwelijksdwang gaat het om een religieus of wettelijk huwelijk waarbij de (voorbereidende) huwelijks-handelingen tegen de vrije wil van minstens een van de huwelijkskandidaten heeft plaatsgevonden en waarmee onder een bepaalde vorm van dwang is ingestemd.¹² Een religieuze plichtigheid dient in Nederland altijd na de voltrekking van een rechtsgeldig burgerlijk huwelijk plaats te vinden. Van huwelijkse gevangenschap is sprake wanneer een man of vrouw een huwelijk wil beëindigen en daarvoor niet de benodigde medewerking krijgt van de echtgeno(o)t(e). Het gaat hier om een informeel of een religieus huwelijk dat in het land van herkomst van (een van) beide partners rechtsgeldigheid heeft. Als een van beide echtelieden niet meewerkt aan de scheiding, is er sprake van huwelijkse gevangenschap. In feite is de ene partner dan niet in staat om de andere te ontvluchten. Bij achterlating gaat het om vrouwen, al dan niet met hun kinderen, maar ook om jongeren (zowel jongens als meisjes) die tegen hun wil en zonder identiteits- en verblijfsdocumenten door hun echtgenoot, vader of beide ouders in het land van herkomst worden achtergelaten. Achterlating kan samengaan met huwelijksdwang of huwelijkse gevangenschap, maar dat is niet noodzakelijk. Er wordt verder ook gesproken over de problematiek van 'verborgen vrouwen'. Daarbij gaat het om vrouwen die door de partner en/of de familie gedwongen worden om in isolement te leven. Achterlating of huwelijksdwang kan hiermee samenhangen.¹³ Familie-eer kan een rol spelen in dergelijke fenomenen, bijvoorbeeld als het er om gaat om een bepaald familielid in het gareel te laten lopen en zich te laten conformeren aan het binnen de familie acceptabel gevonden gedrag, maar het hoeft niet. Wanneer conflicten ontstaan

9 LEC EGG, *Terugblik op 2016. Jaarverslag van het Landelijk Expertise Centrum Eer Gerelateerd Geweld*, Den Haag: LEC EGG/Nationale Politie 2017; Janssen 2017.

10 Van Eck 2001; Janssen 2017; zie ook E. Gezik, *Eer, identiteit en moord. Een vergelijkende studie naar Nederland, Duitsland en Turkije*, Utrecht: Nederlands Centrum Buitenlanders 2003; R. Ermers, *Eer en eerwraak. Definitie en analyse*, Amsterdam: Bulaaq 2007.

11 R.S.B. Kool e.a., *Vrouwelijke genitale verminking in juridisch perspectief. Achtergrondstudie*, Den Haag: Raad voor de Volksgezondheid en zorg 2005.

12 A. Cornelissens, J. Kuppens & H. Ferwerda, *Huwelijksdwang. Een verbintenis voor het leven? Een verkenning van de aard en aanpak van gedwongen huwelijken in Nederland*, Arnhem: Bureau Beke 2009.

13 L. Drost, E. Smits van Waesberghe & V. Los, *Opgesloten in eigen huis. Een onderzoek naar aard en omvang van verborgen vrouwen in Den Haag*, Utrecht: Verweij-Jonker Instituut 2015.

rondom deze complexe fenomenen, vinden die ook vaak hun weg naar het LEC EGG.

Eerzaken bij de politie in beeld

Jaarlijks komen bij de politie ongeveer 3.000 zaken binnen waarbij rekening gehouden wordt met een geschonden eergevoel als motief voor (dreigend) geweld. Circa 500 van die zaken zijn dermate complex dat een beroep wordt gedaan op het LEC EGG. Van die zware zaken is bekend dat jaarlijks tussen de 1 en 3% een dodelijke afloop kent (moord, doodslag of zelfdoding). Het merendeel van die complexe zaken bestaat uit bedreigingen. Daaronder vallen ook zaken waarbij de feitelijke bedreiging nog niet is uitgesproken, maar waarvan de betrokkene zeer angstig is voor het bekend worden van een eerschending. Daarbij valt te denken aan het bekend worden van een buitenhuwelijkse relatie of van seksueel contact voor het huwelijk; door de politie wordt in dergelijke gevallen onderzocht hoe reëel die angst voor geweld is. Hoewel eerdergerelateerd geweld relatief veel vrouwen raakt, komen ook mannen als (dodelijk) slachtoffer in beeld. In ongeveer 40% van de bij het LEC EGG onder de aandacht gebrachte casuïstiek gaat het om kwesties in een Turkse of Koerdische context en in ongeveer 20% om zaken met een Marokkaanse of Berberse achtergrond. De laatste jaren komt ook meer casuïstiek in beeld waarbij de betrokkenen van Syrische, Irakese of Somalische komaf zijn.¹⁴

2 Wat is mensenhandel?

Dwang en uitbuiting

In Nederland is mensenhandel strafbaar gesteld in artikel 273f van het Wetboek van Strafrecht (Sr). In dit artikel wordt mensenhandel geduid als het werven, vervoeren, overbrengen, opnemen of huisvesten van een persoon, met gebruik van dwang (in brede zin) en met het doel die persoon uit te buiten. Die dwang kan zich uiten in de vorm van (dreigen met) fysiek geweld.¹⁵ Daarnaast komt het ook voor dat door misleiding misbruik wordt gemaakt van de kwetsbare positie van een slachtoffer.¹⁶ Hier komen we in de volgende paragraaf op terug. Wanneer

14 LEC EGG 2017.

15 Let op: mensenhandel en mensensmokkel worden regelmatig met elkaar verward. Maar het betref hier geen synoniemen, er zijn namelijk belangrijke verschillen: bij mensensmokkel kan er sprake zijn van een bepaalde mate van vrijwilligheid, terwijl dat bij mensenhandel niet verondersteld mag worden omdat de verhandelde persoon zich in een dreigende of gewelddadige situatie bevindt; bij mensensmokkel spelen niet alleen financiële motieven een rol, maar ook humanitaire. Bij mensenhandel draait het primair om het financiële gewin. Mensensmokkel vindt in een internationale context plaats, terwijl dat bij mensenhandel niet per se noodzakelijk is. Zie ook J. Salt & J. Hogarth, 'Migrant Trafficking and Human Smuggling in Europe: A Review of the Evidence', in: F. Laczko & D. Thompson (red.), *Migrant Trafficking and Human Smuggling in Europe: A Review of the Evidence with Case Studies from Hungary, Poland and Ukraine*, Genève: International Organization for Migration 2000; G. Vermeulen, Y. van Damme & W. de Bondt, *Organised crime involvement in trafficking in persons and smuggling of migrants*, Antwerpen: Maklu-Publishers 2010; A. Triandafyllidou & T. Maroukis, *Migrant Smuggling. Irregular Migration from Asia and Africa to Europe*, Palgrave Macmillan 2012.

16 Zie www.nationaalrapporteur.nl/Mensenhandel/. En zie ook <http://mensenhandel.nl/>.

iemand een minderjarige werft, vervoert enzovoort met het oogmerk van uitbuiting, dan is er sprake van mensenhandel, ook als dat zonder dwang gebeurt. Mensenhandel kan zowel grensoverschrijdend zijn als binnen Nederland plaatsvinden.

Niet alleen in de seksindustrie

Bij mensenhandel zullen velen doorgaans vooral denken aan de seksindustrie. Al in 1911 was in Nederland vrouwenhandel strafbaar gesteld,¹⁷ maar in de loop der tijd is het besef gegroeid dat mensenhandel zich ook op andere terreinen af kan spelen.¹⁸ In dit verband kan onder meer gedacht worden aan gedwongen bedelarij, de horeca, de sector van het huishoudelijk werk en de agrarische sector, waarin mensen onder zulke slechte omstandigheden en arbeidsvoorwaarden moeten werken dat hun mensenrechten in het geding zijn.¹⁹ Tot slot wordt in dit verband tegenwoordig ook de orgaanhandel genoemd.²⁰ Op al deze terreinen kan sprake zijn van mensenhandel zoals hiervoor beschreven is conform artikel 273f Sr.

Mensenhandel bij CoMensha in beeld

In Nederland coördineert het Coördinatiecentrum Mensenhandel (CoMensha) de eerste opvang, zorg en hulpverlening van (mogelijke) slachtoffers van mensenhandel. Een belangrijke taak van deze autonome organisatie is het registreren van aanmeldingen van (mogelijke) slachtoffers van mensenhandel. De zo verkregen informatie speelt een belangrijke rol bij het signaleren en adviseren omtrent knelpunten, tendensen en succesfactoren in de uitvoering van het mensenhandelbeleid. Het precieze aantal slachtoffers van mensenhandel is echter niet bekend. CoMensha vermeldt bewust dat het om mogelijke slachtoffers van mensenhandel gaat. CoMensha kan niet van alle aangemelde personen vaststellen of zij ook daadwerkelijk slachtoffers van mensenhandel zijn. Er vindt namelijk geen officiële toetsing plaats. In 2015 zijn er in totaal 1.321 slachtoffers aangemeld bij CoMensha.²¹ Het behoeft geen verder betoog dat ook op het gebied van mensenhandel sprake is van een *dark figure*: we hebben helaas weinig inzicht in het aantal zaken dat niet bij instanties zoals CoMensha in beeld is gekomen.

3 Verwevenheid tussen eerge relateerd geweld en mensenhandel

Aard van de verwevenheid

Zowel bij eerzaken als bij mensenhandel komen mannen en vrouwen als slachtoffers én als daders in beeld. Beide typen zaken kunnen zich in Nederland afspelen; tevens komt een internationaal karakter in beeld.²² Geweld in naam van eer

17 R. Haveman, *Voorwaarden voor strafbaarstelling van vrouwenhandel*, Deventer: Gouda Quint 1998.

18 K. Bales, *Disposable people: New slavery in the global economy*, Berkeley: University of California Press 1999.

19 Idem. Zie ook J.P. van der Leun & L. Vervoorn, *Slavernij-achtige uitbuiting in Nederland: een inventariserende literatuurstudie in het kader van de uitbreiding van de strafbaarstelling van mensenhandel*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2004.

20 F. Ambagtsheer, *Organ Trade*, Rotterdam: Erasmus University Rotterdam 2017.

21 <http://mensenhandel.nl/pagina/hoeveel-slachtoffers-van-mensenhandel-zijn-er>.

22 Janssen 2017.

wordt in Nederland met name in verband gebracht met geweld dat zich afspeelt in de kring van de familie.²³ In het vorenstaande is uitgelegd dat mensenhandel zich op tal van terreinen voor kan doen. In de literatuur en in de praktijk nemen wij echter waar dat een beroep op de familie-eer een mechanisme is dat door mensenhandelaren wordt gebruikt om mensen aan te zetten tot bepaalde handelingen – bijvoorbeeld actief worden in de prostitutie – en om daarmee door te gaan. We zien – met andere woorden – dat een beroep op de goede naam van de familie wordt gedaan om mensen te chanteren. De meeste voorbeelden kennen wij uit de seksindustrie. Daar zoomen wij nu als eerste op in. Vervolgens besteden wij aandacht aan mensenhandel binnen de familie, waarvoor de Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen²⁴ aandacht heeft gevraagd en waar ook een aantal interessante vragen open ligt.

De seksindustrie

In de inleiding hebben we een voorbeeld uit het werk van Henk Werson uit 2012 aangehaald. In 2006 verscheen ook al een zeer interessant boek waaruit een en ander valt af te leiden over de relatie tussen familie-eer en het in de prostitutie brengen van jonge meisjes en vrouwen. Interessant aan deze studie van Frank Bovenkerk en anderen naar het fenomeen 'loverboys' is dat ook loverboys zelf aan het woord komen en ons iets laten zien over hoe zij over eer bij vrouwen denken.²⁵ In principe lijkt de werving van Nederlandse meisjes voor de seksindustrie relatief makkelijker: 'Ze [Nederlandse meisjes] zijn wel de makkelijkste meisjes. Eerlijk waar. Marokkaanse of Antilliaanse of Turkse meisjes, dat is allemaal veel moeilijker. Want die families hebben respect voor mekaar, weet je. En Nederlandse meisjes, je hebt tegenwoordig meisjes van dertien, veertien jaar, die zijn al ontmaagd. Die zitten al in discotheken, weekends lang stappen. En ze willen op stap, ze willen nieuwe kleren, maar ze hebben geen geld. En als dan zo'n loverboy komt aanlopen en zo'n meisje ziet hem en het is een leuke jongen, ja... Want zo'n loverboy is natuurlijk bingo, weet je.'²⁶ Sommige respondenten hebben daar ook nog aan toegevoegd dat het niet alleen makkelijker is om Nederlandse meisjes in de prostitutie te krijgen, ze zijn ook minder waard: 'Cultureel en religieus gezien in de ogen van de loverboys is een Nederlands meisje gewoon een varken. Is niks, heeft geen waarde. En als je dat denkt, dan ben je in staat om je emoties totaal te blokkeren.'²⁷ In dit verband zouden sommige geïnterviewde jongens van Marokkaanse komaf terughoudend zijn bij het verleiden van meisjes van Marokkaanse herkomst, vooral als ze vroom zijn: '(...) Je kan niet zomaar een Marokkaans meisje aan het werk zetten. (...) Kijk, als je een Marokkaans meisje hebt dat het wil doen, dan ligt het anders. Maar als ze naar school gaat, ze draagt een hoofddoek, ja, dan kan je dat niet maken. Maar je hebt Marokkaanse meisjes die ook naar discotheken gaan. Maar als een meisje serieus is, kan je haar niet gaan ver-

23 Janssen 2017.

24 In de rest van dit betoog wordt omwille van de leesbaarheid naar dit instituut verwezen als de 'nationaal rapporteur'.

25 F. Bovenkerk e.a., *Loverboys of modern pooierschap*, Amsterdam: Uitgeverij Augustus 2006.

26 Bovenkerk e.a. 2006, p. 161.

27 Idem.

pesten.²⁸ Een reden waarom sommige meisjes overigens los zouden willen breken uit het ouderlijke milieu kan volgens de respondenten gezocht worden in het feit dat vaders hen zo kort houden.²⁹

In deze studie lijken loverboys zich enigszins terughoudend op te stellen om 'nette' of eervolle meisjes in de problemen te brengen. Bij het LEC EGG zien we echter voorbeelden waarbij verdachten minder scrupules aan de dag leggen. Zo is ons een voorbeeld bekend van een jonge vrouw van Noord-Afrikaanse komaf die bezweken is voor een loverboy. Als zij gedwongen wordt om seks te hebben met anderen en zich daartegen verzet, wordt door de verdachte onder andere verwezen naar het belang van maagdelijkheid dat in de context van familie-eer heel belangrijk is: 'Je leven is toch verpest, want je bent open gemaakt.' We kunnen het niet met cijfers onderbouwen,³⁰ maar we nemen waar dat in zaken waarbij er een link is met prostitutie ook gebruik wordt gemaakt van wraakporno en sextortion als middel om de eer van slachtoffers en hun familie aan te tasten en als chantagemiddel. Bij wraakporno gaat het om afbeeldingen van een al dan niet geheel naakte persoon die vrijwillig aan een ander (vaak de partner) zijn gegeven (of door deze zijn gemaakt) en die deze afbeeldingen op een later moment zonder toestemming van de afgebeelde persoon verspreidt of dreigt te verspreiden. Met het verspreiden van de afbeeldingen wordt wraak genomen, bijvoorbeeld in reactie op het verbreken van de relatie. Nu heeft de minister van Veiligheid en Justitie erop gewezen dat wraakporno met een ander doel dan wraak op het internet kan worden geplaatst, bijvoorbeeld om 'meer en verdergaand materiaal te leveren'. Dergelijk handelen wordt *sextortion* genoemd (een samenvoeging van 'sex' en 'extortion'). Sextortion (ook wel seksuele afpersing of seksafpersing genoemd) wordt omschreven als 'gedrag waarbij seksueel materiaal wordt vergaard waarmee de afgebeelde vervolgens wordt afgeperst (...)'. Het motief kan gelegen zijn in het verkrijgen van geld of goederen, meer seksueel materiaal, [of] het verkrijgen van seksuele gunsten' (*Kamerstukken II* 2015/16, 29279, 300, p. 3).³¹ Het akelige van een beroep – offline of online, dat is om het even – op familie-eer is dat zowel de pleger als het slachtoffer zich realiseert wat de impact van dit dreigement is: beide partijen realiseren zich dat het in feite een bedreiging met de dood is.

In de schoot van de familie

De nationaal rapporteur heeft enkele relaties tussen families en mensenhandel aangeduid. Zo is bekend dat ook kinderen in de familie uitgebuit kunnen worden,

28 Bovenkerk e.a. 2006, p. 162.

29 Bovenkerk e.a. 2006.

30 LEC EGG 2017. Bij de beschrijving van de aard van de zaken die aan het LEC EGG zijn voorgelegd, is tot op heden in onze jaarverslagen mensenhandel en sextortion nog niet als aparte categorie naar boven gekomen: bij het labelen van zaken wordt steeds uitgegaan van het zwaarste feit en bij de indeling in categorieën van de meest waargenomen labels.

31 J. ten Voorde, 'Strafbaarstelling van nieuwe vormen van ongewenste seksuele gedragingen in Nederlandse zedenwetgeving', in: G. van Haagenborgh e.a., *Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland. Preadviezen 2016*, Den Haag: Boom Juridisch 2016, p. 191-256. Zie ook J. Janssen, R. Sanberg & D. van der Sluis, 'Virtual honour. Violating and restoring family honour through the Internet', *Cahier Politie Studies* 2011, 20, p. 275-294.

bijvoorbeeld door hen te dwingen om te stelen of hard te werken. In dit verband heeft de nationaal rapporteur uitvoerig aandacht besteed aan de kwetsbare positie van Roma-kinderen. Idealiter moet je het van je familie hebben, families horen kinderen te beschermen. Maar helaas komt het voor dat misbruik wordt gemaakt van de afhankelijke positie van kinderen. Kinderen zijn niet alleen afhankelijk omdat ze jonger zijn; een illegale verblijfsstatus kan die afhankelijkheid van familieleden doen toenemen. Als kinderen dan hard aan het werk worden gezet in de huishouding, bij de verzorging van (hulpbehoevende) familieleden of in opdracht van de familie gaan stelen of bedelen – de zogeheten criminele uitbuiting –, wordt het lastig voor hen om contact te zoeken met instanties of anderen om het misbruik aan de kaak te stellen.³²

Daarnaast neemt de nationaal rapporteur waar dat er een relatie is tussen huwelijksdwang en uitbuiting. Let op, een gearrangeerd huwelijk is niet hetzelfde als een gedwongen huwelijk. In een aantal gemeenschappen wordt het huwelijk vooral als een (zakelijke) relatie tussen twee families gezien en in mindere mate als een vrijwillig aangegane relatie tussen twee individuen.³³ Helaas komen we (overigens niet alleen bij de Roma) ook zogeheten kindhuwelijken tegen. Daarvan kan de vraag worden gesteld of het arrangeren van een dergelijk huwelijk op zichzelf niet al een vorm van mensenhandel oplevert. Er moet in ieder geval sprake zijn van de intentie bij de ouders om het kind met het arrangeren van het huwelijk uit te buiten. Denk in dit verband aan het in de wacht slepen van een bruidsprijs. Toch is het volgens de nationaal rapporteur de vraag in hoeverre hier daadwerkelijk ook het oogmerk op uitbuiting is gericht. Hoewel de associatie met (deze vorm van) mensenhandel zeker niet vergezocht is, lijkt het arrangeren van het huwelijk op zichzelf namelijk niet de kern van de delictsomschrijving van mensenhandel, waarbij het ‘verdienelement’ vaak duidelijker vooropstaat. Dat wil niet zeggen dat gearrangeerde kindhuwelijken vanuit strafrechtelijke optiek onproblematisch zijn. Het is de vraag of in het geval van gearrangeerde kindhuwelijken – waarbij per definitie sprake is van een overwichtsituatie van ouders op kinderen – niet ook sprake is van een vorm van strafrechtelijk relevante dwang. Daarnaast neemt de nationaal rapporteur waar dat er uit de praktijk signalen zijn waaruit blijkt dat sommige uitgehuwelijkte meisjes bij de Roma in de periode voor de huwelijksluiting crimineel worden uitgebuit, om zo aan hun aanstaande schoonouders hun waarde te demonstreren. Tot slot merkt de nationaal rapporteur op dat de consummatie van een kindhuwelijk problematisch is: van een minderjarige wordt immers seksueel contact verwacht.³⁴

32 C.E. Dettmeijer, L.B. Esser & F. Noteboom, *Zicht op kwetsbaarheid. Een verkennend onderzoek naar de kwetsbaarheid van kinderen voor mensenhandel*, Den Haag: Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen 2016. Zie ook www.parool.nl/amsterdam/justitie-wil-gezamenlijke-aanpak-romakinderen-doorzetten~a4451709/.

33 Janssen 2017.

34 Dettmeijer e.a. 2016.

Slot

Met dit verkennende artikel hebben wij in de eerst plaats aandacht willen vragen voor *dangerous liaisons* tussen eengerelateerd geweld en mensenhandel. We zijn de eersten om te erkennen dat onze cijfermatige en empirische basis beperkt is. Desalniettemin zijn er concrete voorbeelden voorhanden die laten zien dat met een beroep op familie-eer mensen in situaties kunnen belanden waarin er sprake is van dwang en uitbuiting. Ondanks de beperkte empirische onderbouwing hebben we deze verkenning om twee redenen aan het papier toevertrouwd. In de eerste plaats is dit artikel een pleidooi voor verder onderzoek naar deze gevaarlijke relaties. In de tweede plaats is ons verhaal een oproep aan professionals in de veiligheidszorg om een open vizier voor dit soort relaties te houden. In die veiligheidszorg hebben we allerhande aan te pakken problemen van burgers en de samenleving mooi in vakjes verdeeld. In onze behoefte om te rangschikken en te ordenen dijen paraplubegrippen zoals 'geweld in afhankelijkheidsrelaties' almaar uit. De ene professional houdt zich met fenomeen A bezig, terwijl een collega zich op B richt. Maar het leven van alledag leert dat de praktijk veel gevarieerder is, in die zin dat op zich al complexe fenomenen zoals eengerelateerd geweld en mensenhandel raakvlakken vertonen en elkaar beïnvloeden, waardoor de aan te pakken problemen nog complexer worden. Het eerste waar we mee moeten beginnen is al die professionals met verschillende taken eens een keer samenbrengen.